

Foto: Jan Činčera

VZTAH K PŘÍRODĚ A ROZVÍJENÍ ENVIRONMENTÁLNÍ SENZITIVITY

Jan Činčera, Katedra environmentálních studií,
Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita Brno, 2020

E-mail: cincera@mail.muni.cz

Cíle lekce

Po ukončení lekce studenti

- porovnají jednotlivé přístupy pro rozvíjení vztahu k přírodě a vyberou ten, který je pro jejich praxi nejvhodnější;
- na příkladech konkrétních programů rozpoznají vhodné a problematické strategie pro rozvíjení vztahu k přírodě účastnické skupiny;
- ve své praxi uplatňují vhodné strategie pro rozvíjení vztahu k přírodě a vyhýbají se těm problematickým.

Vstupní otázky

- Co ovlivnilo Váš vztah k přírodě? Jaké faktory byly podle Vašeho názoru nejdůležitější?
- Jakým způsobem se podle Vašeho názoru vztah k přírodě rozvíjí? Vzniká od narození? Formují ho rodiče? Škola? Volnočasové organizace?
- Jak byste nejlépe posilovali vztah dětí k přírodě, pokud byste na to měli několik hodin? Několik dní? Několik let?

Vztah k přírodě jako intuitivní součást environmentální výchovy

„Pokud chceme, aby se děti opravdu naučily starat o okolní svět, dejme jim čas na to, ať se dříve, než po nich budeme chtít, aby zachránily přírodu a Zemi, ji naučily mít rády.“ (David Sobel)

*„Pokud chceme, aby si dítě uchovalo svůj vrozený **smysl pro úžas** ... potřebuje společnost alespoň jednoho dospělého, který s ním může sdílet, znovuobjevovat s ním radost, vzrušení a tajemství světa, ve kterém žijeme.“ (Rachel Carson)*

Vztah k přírodě a environmentální výchova

Tradice

Vztah k přírodě jako součást kořenů environmentální výchovy.

Přesvědčení

Vztah k přírodě jako součást hodnotové orientace.

Předpoklad

Faktor posilující tendenci k pro-environmentálnímu chování.

Louise Chawla

Zdroj: conservationpsychologyinstitute.com

Výzkumy **významných životních zkušeností** (significant life experience)

Lidé aktivní v ochraně životního prostředí často v dětství chodili do přírody.

Environmentální senzitivita jako významný faktor odpovědného environmentálního chování (Hungeford a Volk, 1990).

Emoční afinita k přírodě je prediktorem pro-environmentálního chování a rozvíjí se v důsledku minulých a současných zkušeností z přírody (Kals, Schumacher & Montada, 1999).

Vztah k přírodě znamená různé věci a lze různě ověřovat

Hodnota

Ochrana přírody, jednota s přírodou jako univerzální hodnoty (Schwartz)

Biocentrická / antropocentrická / egocentrická hodnota přírody (Stern)

Postoj

Ochrana x využívání přírody (Bogner)

Oceňování (appreciation) pobytu v přírodě (Bogner)

Vztah

Environmentální senzitivita (Hungerford & Volk)

Environmental affinity, biofilie x biofobie (Wilson)

Spojení s přírodou (nature connectedness) (Schultz)

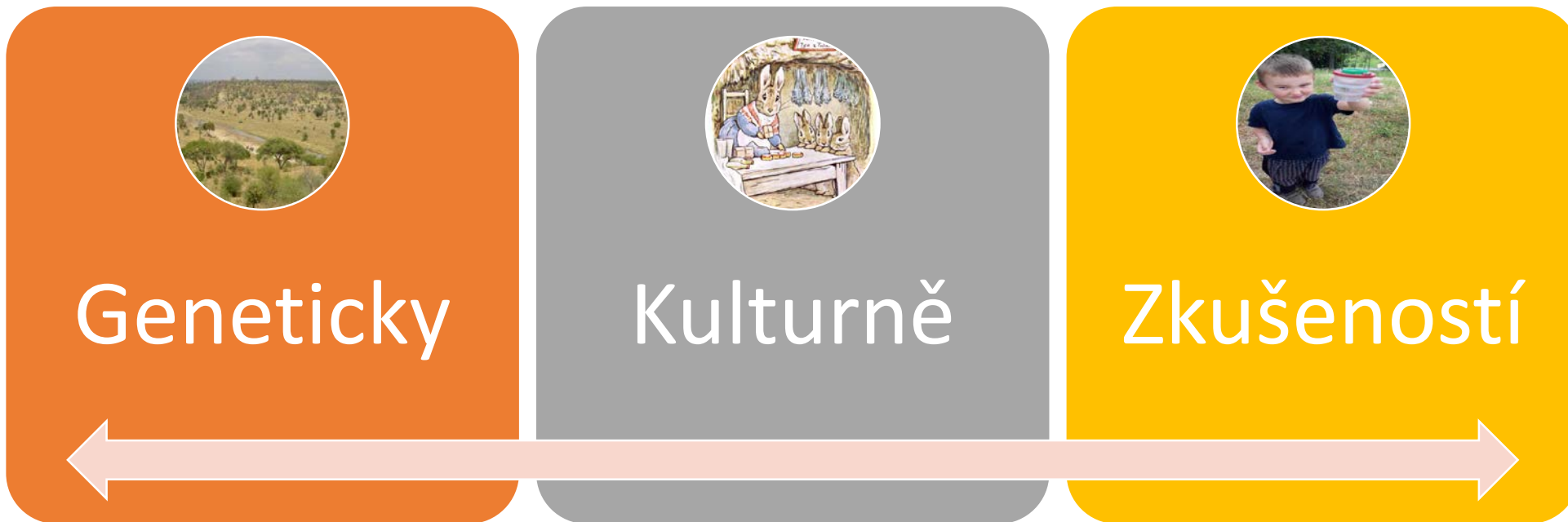
Vztah ke zvířatům, rostlinám, místu

Zájem

Atraktivita přírody, lokality

Zájem být v přírodě, strach z přírody

Jak vzniká vztah k přírodě

Zdroj: Wikimedia Common, JČ

Vrozená „biofilie“:
preferance určitých
druhů zvířat, krajiny

Stephen R. Kellert
Zdroj: Yale University

Hodní králíci a zlí vlci
Beatrix Potter
(1866-1943)
Britská ochránkyně
přírody a autorka
pohádek o zvířatech

Úžas z přírody
Rachel Carson
(1907-1964)
The Sense of Wonder
Přímý prožitek úžasu z
přírody, role
dospělého průvodce

Co (ne) víme o vztahu ke zvířatům

Bojíte se vlků? Pavouků? Hadů?

Vrozené:
Pociťované nebezpečí

Dívky mají větší
obavy než chlapci

Zdroj: Wikimedia Common

Naučené:
Pociťované nebezpečí

Rozdíly mezi
kulturními regiony

Percepce zvířat se liší již u malých dětí (hodná x zlá zvířata).
V negativním vnímání hraje vliv pociťované nebezpečí a štitivost (disgust).
Strach ze zvířete oslabuje souhlas s jeho ochranou.

Chodíme málo do přírody?

Richard Louv

Last child in the Woods
(2005)

Zdroj: richardlouv.com

Děti trpí syndromem deficitního kontaktu s přírodou.

Zájem o přírodu klesá

Pokles návštěvnosti v národních parcích v USA v 1980-2000 (Pergams & Zaradic, 2006, 2007)

Růst zájmu o pozorování přírody a rybářství v USA (2006-2016) (USFWS, 2017)

Růst návštěvnosti národních parků v ČR v 10. l. 21. století

Zájem o přírodu roste

Turisté zaplavují ADRŠPACH.

Foto: Lidovky.cz (4.5.2019)

Učení venku z pohledu žáků

České děti (7-15 let) tráví týdně v průměru...

2 h venku

4 h u médií

Nadace Proměny, 2016

Je to málo?
Může za to
elektronika?

Žáci vnímají ochranu přírody jako důležitou, jsou v ní rádi a nesouhlasí s nadřazováním zájmu člověka na její využívání.

Průzkum na českých školách 6.-9. ročník 2017/8 (N=1752)

Senzitivita žáků klesá s ročníkem

Dívky vyšší míra senzitivity, než chlapci

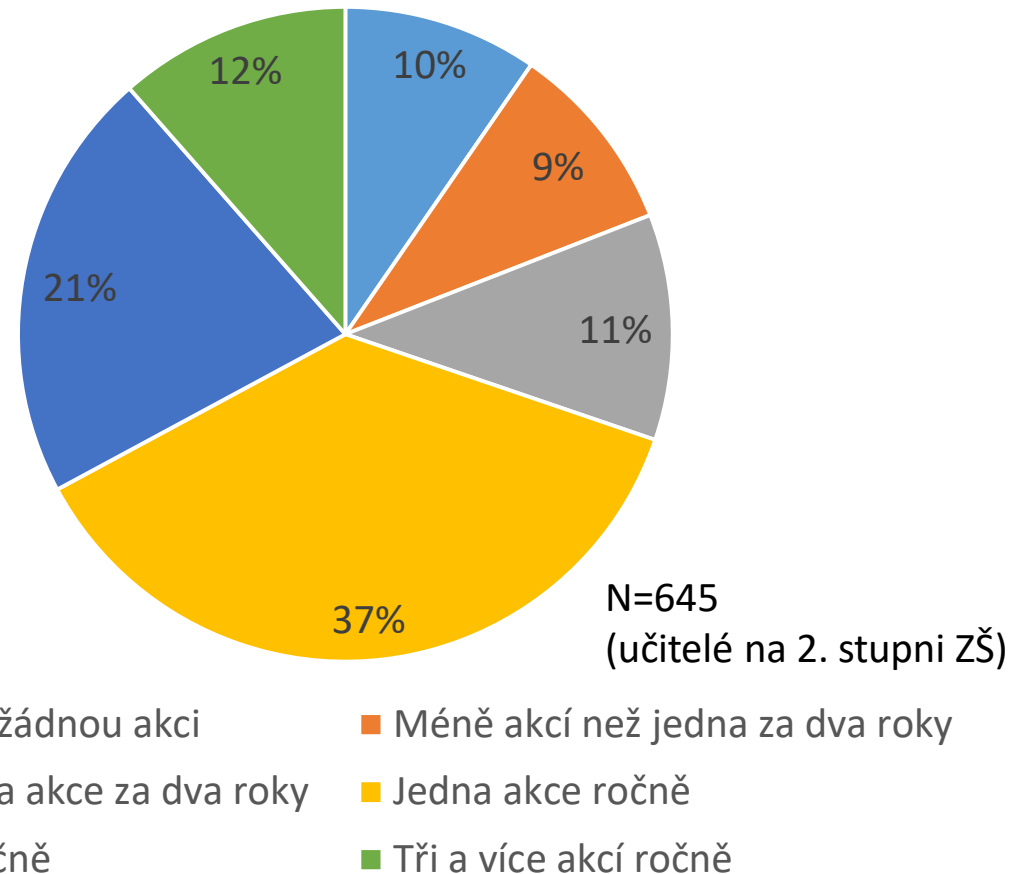
Svobodová, 2019

Žáci vypouštějí užovku hladkou do přírody. Foto K. Jančaříková

Učení venku z pohledu učitelů

- Více než $\frac{3}{4}$ škol disponuje pozemkem, zahradou či přírodní učebnou
- Více než $\frac{2}{3}$ škol jezdí pravidelně na pobytové akce
- Zhruba polovina žáků nemůže chodit o přestávce ven

Co (ne)víme...

Většina lidí má ráda přírodu.

- Nemusí se ale podle toho chovat, ani do ní často chodit.
- Děti jsou v přírodě málo, ale mají ji rády a podporují její ochranu.

Ne všichni mají přírodu rádi stejně.

- Dívky více než chlapci.
- Malé děti více než starší (kritické období 5-12 let).

Zkušenost samotná nestačí.

- Záleží na délce a četnosti.
- Záleží na její povaze (přímý / nepřímý / symbolický kontakt).
- Záleží na její interpretaci (utilitární x estetický..., hra v přírodě x s přírodou).
- Význam spoluutváří referenční osoby a rodinné hodnoty.

„Designové principy“ podle D. Sobela

David Sobel

(*1949)

Zdroj:

antiochne.edu

Lesní mateřské školy

...chybí studie
potvrzující vliv na
rozvoj vztahu k
přírodě...

Dlouhodobý,
opakovaný, pozitivní,
přímý kontakt

LMŠ Görlitz (Německo). Foto: J. Činčera

1954 Dánsko
1993 Německo
2004 Česko
2010 Asociace LMŠ

Emilie Strejčková
(1939-2009)
Zdroj: Toulcův
Dvůr

Volnočasové iniciativy

...občanská věda (citizen science), bird watching...
... pátrací hry v přírodě (geocaching, questing...)
... dobrovolné brigády v přírodě („Uklidíme Jizerky“)
... kroužky ochránců přírody (Junior Ranger Project)

Geocaching. Foto JČ

*Prohlédni si pečlivě
Skalních krásek svody
Po cestě pak nepřeraz se
O železné schody...*

Hledačka (quest)

Sedmihorky

Doplň všechna písmena do tajenky:

Na pozici 4 a 5 uveď výsledek násobení
dvou číselných údajů (jednociferných),
které jsi získal cestou na stanovišti IV a V.

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Vrať se k rozcestníku Valdštejn
a zapiš si jeho nadmořskou výšku

Stojíš teď před rozcestníkem,
za zády máš hospůdku,
Vydej se za levou rukou,
najdi ptačí chaloupku.

Delia Clark a David Sobel
rozvinuli questing jako metodu
místně zakotveného učení v USA.
www.deliaclarkconfluence.com

Efekt spíše na rozšíření znalostí a udržení stávajícího zájmu než změnu již pozitivních postojů

Model plynulého učení

Vsuvka na tábory...

Zvyšuje vnímavost?

Dílčí studie...

Jak propojovat děti s přírodou?

- Zajímavými aktivitami
- Seřazenými do plynulého a promyšleného sledu čtyř fází:

Joseph B. Cornell

Sharing Nature Foundation

Zdroj: www.sharingnature.com

Model plynulého učení (Flow learning model)

Hmatový chodník.
NP Vodlozersky, Rusko.
Foto: JČ

Jak se mění vnímavost dětí?

Tazatel: Jaké to bylo, když jsi byl naposledy venku?

Odpovídá: Artur, 7 let

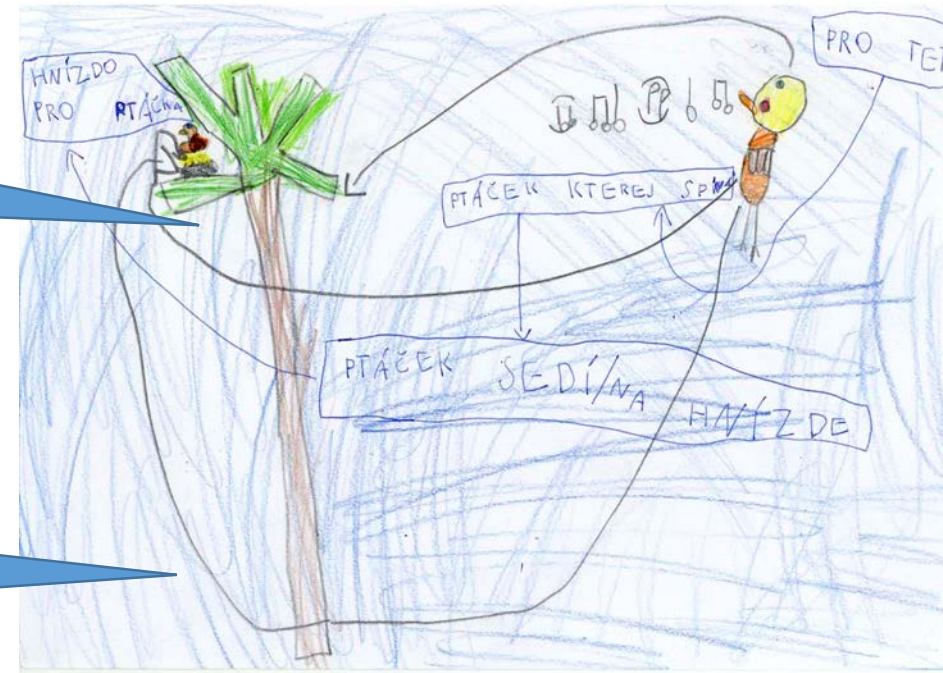

Příroda je v pozadí.

Příroda je figurou.

Dominuje sociální interakce.

Dominuje interakce s přírodou.

PŘED PROGRAMEM
S tatínkem při zimních radovánkách.

5-denní program postavený podle modelu plynulého učení.

PO PROGRAMU
Poznávání ptáčků při programu.

Procházky po Zemi (Earth Walks)

Smysluplný a plynulý celek

Střídání přechodových a statických aktivit

Pohádkové rámování aktivit

Zvuky lesa
Zaujetí pozornosti, ponoření
Zvuk, soustředění
Místo

Okno na nebi
Přechod
Zrak, perspektiva

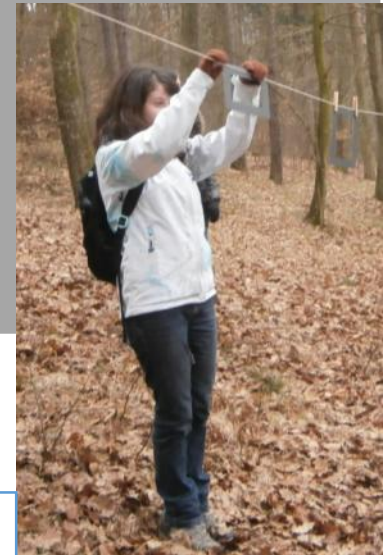
Větrní tanečníci
Zrak, pohyb, detail

Tucet doteků
Přechod
Hmat, kontrasty

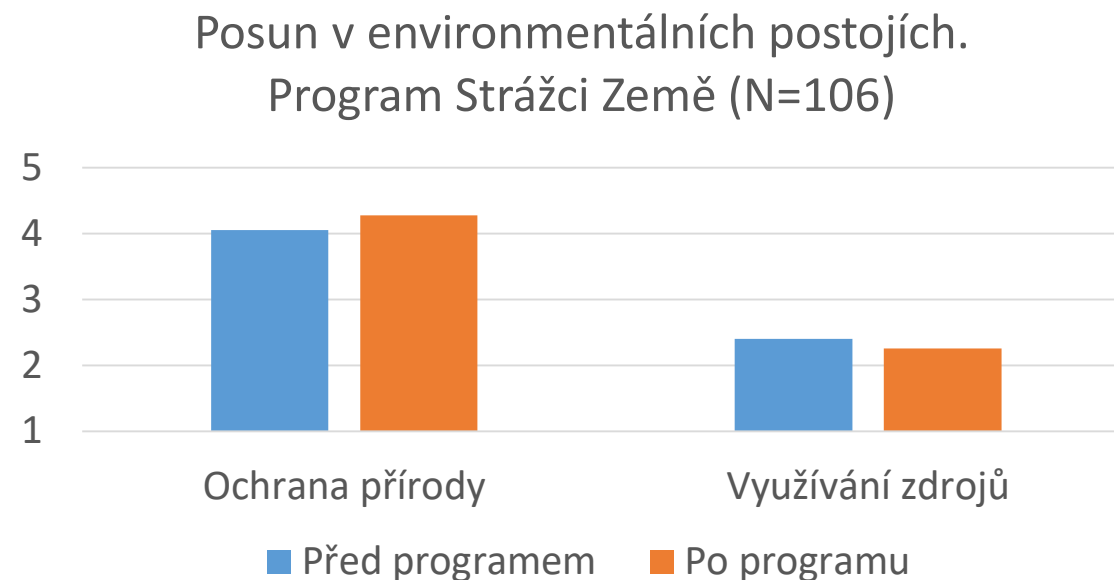
Sněžné scénérie
Zrak, linie, kontrasty, kompozice, vrchol

Pobytové programy EVVO

Fotografie z programu Strážci Země. Foto: A. Kakrdová, M. Medek, V. S. Beňková

Oba rozdíly statisticky významné při alfa=0,05.

Pozitivní dopady na environmentální postoje dětí zjištěny u řady pobytových programů.

Outdoorové programy

Je příroda partner, nebo protivník?

Odlišné rámování přírody může mít odlišný dopad na efekt outdoorového programu na environmentální postoje účastníků.

Stephen R. Kellert: A National Study of Outdoor Wilderness Experience

„Solo“

tradiční aktivita
prožitku samoty v
přírodě

Zdroj: Outward Bound

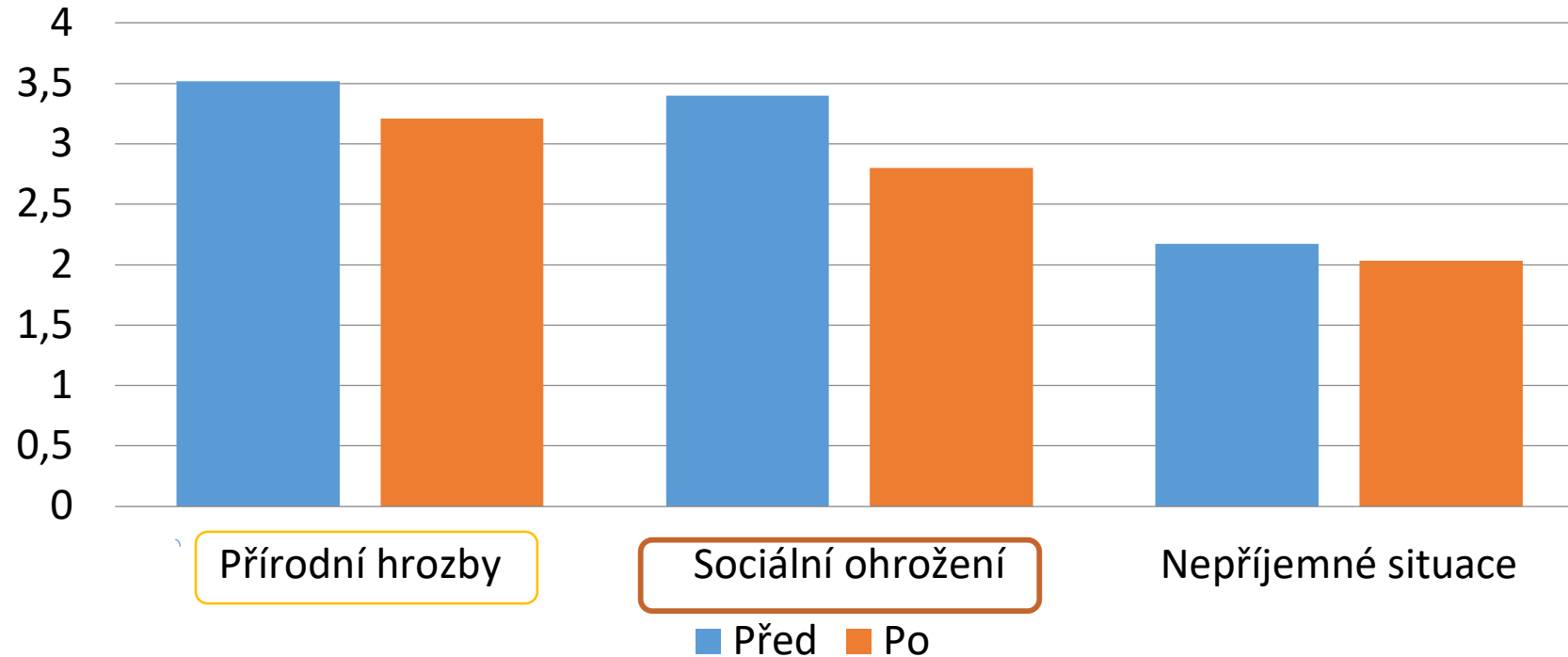
National Outdoor Leadership School
(NOLS) & US Forest Service (1990)
„Leave No Trace“ principy:

*Plánuj dopředu a připrav se,
Cestuj a kempuj na trvanlivém povrchu
Postarej se řádně o svůj odpad
Zanechej vše tak, jak jsi našel/la
Minimalizuj dopady táborového ohně
Dávej pozor na lesní požár
Bud' ohleduplný k ostatním návštěvníkům*

Wikipedia

Integrované tematické celky

Strach z lesa: evaluace programu Les ve škole pro 6. ročník (Sdružení TEREZA)

„S mým tatínkem a psem chodívám vždy v létě lesem na procházku kde je to nádherné. Jednou jsem se v lese ztratila a domů jsem došla díky tomu, že tam byla vyšlapaná cesta a hodně velké místo mechu, které se mi zdálo, že jsem ho už někdy viděla. Pak jsem si vzpomněla a díky němu jsem došla domů.“

(z evaluace program Les ve škole)

Dlouhodobější školní programy spojené s krátkými pobyty v přírodě mohou zmírnit obavy žáků z lesa. Vliv především na **dívky**.

Další formy...

ZOOpedagogika, programy botanických zahrad, akvárií...

Pytlácká chýše v ZOO Helsinky. Foto JČ

Filmy, knihy, pohádky, aplikace...

Sledování dokumentu „Modrá planeta II“ ovlivnilo pro-environmentální chování 88% z více než 2000 respondentů ze spotřebitelského výzkumu v UK

(Waitrose & Partners Food and Drink Report, 2018-2019)

Zdroj: Pinterest

Obrazy krásných zvířat nebo zničené přírody?
Interpretace pohádek, příběhů...
Antropomorfizace zvířat...?

David F. Attenborough
(*1926)

Nepřímý a symbolický kontakt s přírodou může vyvolat zájem o přírodu či posílit postoj ke konkrétnímu druhu či problému.

Čemu se vyhnout...

„O včeličkách bez včeliček“

- Náhrada přímé zkušenosti symbolickou, příliš krátkou, bez přímé a pozitivní zkušenosti.

„Když je to venku, je to ekovýchova.“

- Záměna „hry s přírodou“ za „hru v přírodě“ – sportovní utkání, povinné výlety z „A“ do „B“.

„Co tě nezabije, to tě posílí.“

- Záměna environmentální výchovy za osobnostní rozvoj – vnímání přírody jako protivníka, výzvy, strašáka („noční stezky odvahy“)

V aktivitě „**Strážce Noci**“ děti prožívají krásu a tajemství noci jako pohádkové, neohrožující dobrodružství.

Zdroj: Sunship Earth.

Na procvičení

- Podívejte se na anotaci následujících programů. Jaké z hlediska environmentální výchovy problematické postupy v nich je možné najít? Jaké jsou pravděpodobné dopady hodnocených programů? Jak by se programy měly změnit, aby vzrostla šance, že posílí vztah žáků k přírodě?

Včelí domov

Délka 90 minut, v učebně, 1. stupeň.

Pomocí dramatické výchovy a aktivit na rozvoj spolupráce se seznámíme s životem včel v úlu i s významem a jejich funkcí v přírodě. Zopakujeme si známé druhy květin. V simulační hře si zkusíme, jak probíhá sběr pylu.

Pobyťová znamení.

Délka 45 min, učebna s možnou vycházkou, 1. stupeň
Žáci se učí, jak se mají v přírodě chovat, a čeho si všímat, aby poznali přítomnost živočichů. Při programu se učí rozpoznávat donesené vzorky přírodnin a obrázků.
V případě hezkého počasí je v rámci programu možná i krátká vycházka s hledáním pobyťových znamení přímo v přírodě.

Otázky k diskusi a náměty na samostatnou práci

- Který z prezentovaných přístupů Vás nejvíce oslovil? Kterému byste se případně chtěl/-a věnovat?
- Která část přednášky Vás překvapila? V čem přednáška odporovala Vaším zkušenostem či názorům?
- Které z diskutovaných témat pro Vás bylo nejzajímavější?
- Co byste si z přednášky chtěli vzít do své současné či budoucí praxe?
- V jakých situacích může být oprávněné nahradit v EV přímý kontakt s přírodou symbolickým? Pokuste se svůj názor opřít o konkrétní výzkumné studie.

Doporučená literatura

- Bixler, R. D., & Floyd, M. F. (1997). Nature is scary, disgusting, and uncomfortable. *Environment and Behavior*, 29(4), 443–467.
- Carson, R. (1965). *The Sense of Wonder*.
- Chawla, L. (1999). Life Paths Into Effective Environmental Education. *The Journal of Environmental Education*, 31, 1, 15-26.
- Kahn, P.H. & Kellert, S. R. (2002). *Children and Nature: Psychological, sociocultural, and Evolutionary Investigations*. Cambridge: MIT.
- Prokop, P. & Randler, C. (2017). *Biological Predispositions and Individual Differences in Human Attitudes Toward Animals*. *Ethnozoology*, 447-466.
- Sobel, D. (2008). *Childhood and Nature. Design Principles for Educators*. Stenhouse Publishers.